

Twee soorten van het genus *Nomada* nieuw voor de Nederlandse fauna (Hymenoptera: Apidae, Anthophorinae)

JAN SMIT

SMIT, J., 1996. TWO SPECIES OF THE GENUS *NOMADA* NEW FOR THE DUTCH FAUNA (HYMENOPTERA: APIDAE, ANTHOPHORINAE). – *ENT. BER., AMST.* 56 (6): 101-103.

Abstract: *Nomada zonata* and *Nomada mutica* were caught for the first time in The Netherlands in 1995.

Plattenburgerweg 7, 6824 ER Arnhem.

Inleiding

Bijen van het genus *Nomada* worden door hun kleuren en hun nagenoeg onbehaard uiterlijk snel voor wespen aangezien, ze worden daarom ook wel wespbijen genoemd. Ze behoren (qua levenswijze) tot de koekoeksbijen, die zelf geen nest maken, maar hun eieren in de nesten van andere bijen leggen. Dit gedrag is in de bijenwereld geen uitzondering. Van de 331 soorten bijen die tot op heden in ons land zijn aangetroffen (Peeters, 1995) behoren maar liefst 94 soorten, verdeeld over 11 genera, tot de koekoeksbijen. Het genus *Nomada* is daarvan duidelijk de grootste groep. Dit genus omvat wereldwijd ongeveer 800 soorten (Alexander, 1991). Uit Nederland waren tot 1995 41 soorten bekend (Peeters, 1995).

Op 2 mei 1995 werden in de Millingerwaard en bij Berg en Dal twee wespbijen nieuw voor de Nederlandse fauna gevonden. Hieronder volgt een korte beschrijving van de gevonden vrouwtjes. Tevens is aan de hand van enige literatuur een samenvatting gemaakt van de verspreiding en de biologie van deze soorten.

Nomada zonata Panzer

Nomada zonata is een korte, brede wespbij, niet te verwarren met *Nomada rhenana* Morawitz. Het derde antennelid is iets korter dan het vierde.

Bij het vrouwtje zijn het mesonotum en het scutellum van boven grof tot rimpelig gepuncteerd, zonder gladde, glanzende tussenruimten. Het postscutellum is zwart. De lob van het pronotum is rood. Tevens zijn de kop en de thorax van boven lang blond behaard. De poten zijn rood, alleen de femora en tibiae zijn aan de binnenkant zwart. Aan het uiteinde van de schenen bevindt zich een viertal korte, rode doortjes.

De tergieten 2-4 hebben grote gele zijvlekken en het 5e tergiet heeft een gele middenvlek. De eindranden van de tergieten zijn zwart.

De Millingerwaard is een van de eerste projecten voor natuurbouw in de Gelderse Poort. Dit uiterwaardengebied wordt grotendeels aan de natuur overgelaten, er vindt als beheersvorm begrazing plaats door paarden (Koniks) en koeien (Galloways). In het gebied zijn verschillende landschapselementen aanwezig, zoals rivierstuifduintjes, oobos en braakliggende akkers. *Nomada zonata* werd gevangen langs de rand van een van de braakliggende akkers.

Het is nog niet duidelijk van welke gastheer, of gastheren deze wespbij gebruik maakt. Westrich (1989) noemt twee zandbijen: *Andrena dorsata* Kirby en *Andrena congruens* Schmiedeknecht, waarvan de laatste niet in ons land voorkomt. De gastheeropgaven van *Halictus maculatus* Smith en *Andrena ovatula* Kirby zijn volgens Westrich onwaarschijnlijk. Wat betreft de waarneming in de

Millingerwaard komt vooral *A. dorsata* als gastheer in aanmerking, omdat deze soort daar reeds jaren in grote getale aanwezig is.

Opmerkelijk is verder nog dat *N. zonata* evenals haar gastheer in twee generaties vliegt (Westrich, 1989), namelijk van half april tot half juni en van half juli tot begin september. Of dat ook in ons land het geval is, moet nog blijken.

Nomada zonata komt voor in Noord-Afrika, Zuid- en Centraal-Europa tot Midden-Azië. Mathot (1982) geeft geen verspreidingskaartje van de soort in België, maar Rasmont et al. (1995) melden de soort behalve van Frankrijk en Zwitserland, ook van België. Ook Stöckhert (1941) noemt deze soort onder andere van België. In Duitsland komt *N. zonata* verspreid voor door het gehele land, echter op bijna alle vindplaatsen slechts in kleine aantallen (Stöckhert, 1941). Meer recent meldt Brechtel (1986) de soort uit Rheinland-Pfalz van zandvlakten en van dijken langs de Rijn.

Nomada mutica Morawitz

Bij *Nomada mutica* is het derde antennelid een derde korter dan het vierde. Ze heeft een ongedeelde gele vlek op het scutellum en doorlopende, brede, gele banden op de segmenten van het achterlijf. Het propodeum heeft vrij grote gele vlekken, de mesopleuren hebben een kleinere gele vlek en bovendien is het pronotum geel. Het uiteinde van de derde tibia heeft geen doortjes, maar slechts enkele, niet erg lange wimperhaartjes.

Een vrouwtje werd gevangen op 2 mei 1995 op het terrein van Ons Erf te Berg en Dal. Dit terrein bestaat onder andere uit een weiland dat extensief begraasd wordt door pony's. In het weiland staan enkele forse oude eiken. Het geaccidenteerde terrein maakt onderdeel uit van het stuwwallencomplex rond Nijmegen en wordt omgeven door oude boscomplexen. Ons Erf staat bekend om haar rijke entomofauna. Van de Apidae (bijen) werden hier de afgelopen jaren bijvoorbeeld ook *Eucera longicornis* (Linnaeus) en *Nomada stigma* Fabricius aangetroffen.

Als enige gastheer is de zandbij *Andrena*

ferox Smith bekend (Westrich, 1989). In ons land is het terrein van Ons Erf bij Berg en Dal een bekende vindplaats van deze zeldzame zandbij. Remco Leijs (1978) bestudeerde op deze vindplaats gedurende vele jaren aspecten van de biologie van *A. ferox*, maar vond nooit *N. mutica*. Wel trof hij regelmatig *Nomada marshamella* (Kirby) aan bij de nesten en deze soort werd tevens opgegraven uit nog ongeopende nesten van *Andrena ferox* (Leijs, mondelinge mededeling).

Nomada mutica komt voor in Zuid- en Centraal-Europa (Westrich, 1989) en wordt ook gemeld uit België (Mathot, 1982). Westrich (1989) somt voor Duitsland de volgende vindplaatsen op: Bad Kreuznach in Rheinland-Pfalz, Gieszen in Hessen, omgeving Keulen in Nordrhein-Westfalen, Ebelsbach in Beieren, en Heidelberg, Tübingen, Sipplinen en Neckarhausen in Baden-Württemberg. Recent werden in Beieren bij Ebelsbach-Steinbach nog twee vrouwtjes gevangen (Mandery, 1992).

De dichtstbijzijnde bekende vindplaats in de omgeving van Keulen ligt dus op een behoorlijke afstand. Hoewel er zich in de omgeving van Berg en Dal en ook tussen Nijmegen en Keulen mogelijk nog meer, niet ontdekte, kolonies van haar gastheer *Andrena ferox* bevinden, blijft het frappant hoe deze koekoeksbij zijn gastheer op zo ver verspreid liggende plaatsen weet te vinden.

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar Theo Peeters voor zijn commentaren op een eerdere versie van dit artikel en naar Virgilius Lefebvre en Maximilian Schwarz voor het controleren van mijn determinaties. Verder bedank ik Remco Leijs voor zijn informatie over de biologie van *Andrena ferox*.

Literatuur

- ALEXANDER, B., 1991. *Nomada* phylogeny reconsidered (Hymenoptera: Anthophoridae). – *J. nat. Hist.* 25: 315-330.
- BRECHTEL, F., 1986. Die Stechimmenfauna des Bienwaldes und seiner Randbereiche (Südpfalz), unter besonderer Berücksichtigung der Ökologie kunstnestbewohnender Arten. – *Pollichia-Buch* 9: 1-282.
- LEIJS, R., 1978. On the biology of *Andrena ferox* Smith. – *Ent. Ber., Amst.* 38: 58-60.

- MANDERY, K., 1992. *Andrena sericata* Imhoff, 1866, *Andrena nasuta* Giraud, 1863, und andere seltene Wildbienen im Maintal bei Haszfurt (Hymenoptera, Apidae). – *NachrBl. bayer. Ent.* 41: 62-68.
- MATHOT, P., 1982. Hymenoptera Apoidea Anthophoridae, genre *Nomada* Scopoli, cartes 1707-1748. In: *Atlas provisoire des Insectes de Belgique (et des régions limitrophes)* (J. Leclercq, C. Gaspar & C. Verstraeten eds). Faculté des Sciences agronomiques de l'Etat, Gembloux.
- PEETERS, T.M.J., 1995. *Soortenlijst van de aculeaten in Nederland*: 1-52. Centraal Bureau EIS Nederland, Leiden.
- RASMONT, P., P.A. EBMER, J. BANASZAK & G. VAN DER ZANDEN, 1995. Hymenoptera Apoidea Gallica. Liste taxonomique des abeilles de France, de Belgique, de Suisse et du Grand-Duché de Luxembourg. – *Bull. Soc. ent. Fr.* 100: 1-98.
- STÖCKHERT, E., 1941. Über die Gruppe der *Nomada zonata* Panz. (Hym. Apid.). – *Mitt. münch. ent. Ges.* 31: 1072-1122.
- WESTRICH, P., 1989. *Die Wildbienen Baden-Württembergs I-II*: 1-972. Ulmer, Stuttgart.

Geaccepteerd 12.ii.1996.